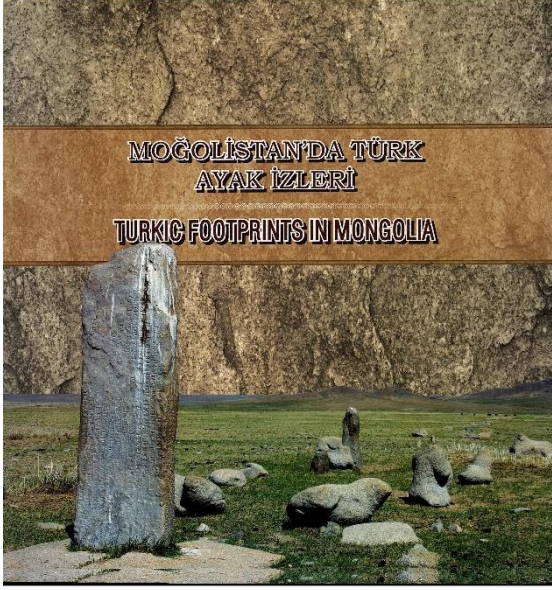

Ts. Battulga, R. Mönhtulga, F. Albayrak (Ed.). (2016). *Moğolistan'da Türk Ayak İzleri / Turkic Footprints in Mongolia*, Ulaanbaatar: Mönhiin Üseg. ISBN: 978-99973-3-736-8

Bülent GÜL*

Moğolistan özellikle 1990'lı yıllardan sonra Türk araştırmacıların araştırma sahası olmaya başlamış bir ülkedir. Moğolistan'da Hun, Köktürk ve Uygur dönemlerine ait yazıtlar, heykeller, balballar, kaya resimleri; Türk tarihi ve kültürü açısından çok önemli arkeolojik buluntuların da bulunduğu bir coğrafyadır. 1896 yılından beri Moğolistan topraklarında bulunan Türk yazıtları özellikle yabancı Türkologların ilgisini çekmiş ve binlerle ifade edebileceğimiz çalışmalar yapılmıştır (bk. Aydın, 2017).

Moğolistan'ın 1990'lı yıllardan sonra kapılarının dünyaya açılmasından itibaren Türk araştırmacılar da Moğolistan'a ayak basmaya başlamış ve güzel işler de yapmışlardır. Akademisyenler olarak genelde eleştirdiğimiz Türk siyasi kadroları, bilinçli akademisyenlerin fikirleri doğrultusunda Moğolistan'ın Türk dili ve tarihi açısından önemini anlamış ve Moğolistan'a yönelik büyük yatırımlar da yapmışlardır. Türkiye açısından çok önemli MOTAP projesi hayata geçirilmiş ve bu proje kapsamında Moğolistan'da kazı çalışmaları yapılmış; 2001 yılında Bilge Kağan'a ait olduğu iddia edilen büyük bir hazine bulunmuş; Orhun bölgesinde de bir müze inşa edilmiştir. Belki de en önemli iş olarak da epigrafik incelemelere başlanılmıştır. Cengiz Alyılmaz'ın çalışmaları neticesinde de 2001 yılında Alyılmaz, O.F. Sertkaya ve Ts. Battulga tarafından Moğolistan'daki Türk anıtları ile ilgili ilk albüm çalışması olan *Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi Albümü*, TİKA tarafından neşredilmiştir. Bu albümde hem yazıtlar hem de arkeolojik buluntular hakkında bilgi verilmiş ve güzel resimlerle bunlar okuyucunun hizmetine sunulmuştur (bk. Alyılmaz vd., 2001). Bu arada Alyılmaz'ın Moğolistan'daki Türk yazıt ve eserleri ile ilgili diğer çalışmaları da

* Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, bulentg@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0001-9868-9990

alandaki büyük boşluğu doldurmuştur (bk. Alyılmaz, 2005; Alyılmaz, 2007; Alyılmaz, 2015).

Elimizdeki *Moğolistan'da Türk Ayak İzleri* adlı eser de 2016 yılında Moğolistan'da Türkiye Cumhuriyeti Ulan-Bator Büyükelçiliği'nin açılışının 20. yıldönümü dolayısıyla Ulan-Bator Büyükelçisi Murat Karagöz'ün desteği ile Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanmıştır. Murat Karagöz, kitabın sunuşunda "Moğolistan'da Türk Ayak İzleri" kitabı İslamiyet öncesi Türk tarihi ve kadim Türk-Moğol ilişkileri üzerindeki araştırmaları derinleştirip geliştirmeyi amaçlayan akademisyenler ve maceraperestler için sağlam bir rehber ve iyi bir başlangıç adımı hüviyeti taşımaktadır" (s. 6) şeklinde düşüncesini paylaşmaktadır.

Büyük boy prestij kitap olarak yayımlanan eser, kullanılan fotoğraflar açısından çok başarılıdır. Eserde ayrıca şu bölümler ve bölümler ile ilgili fotoğraflar vardır:

Eserdeki ilk yazı F. Albayrak tarafından yazılmıştır. "Ötüken ve Orhun" adını taşıyan bu bölümde Ötüken bölgesinin Türk devlet yapısı ve kültürü içindeki yerini incelemiş ve önemi üzerinde durmuştur (ss. 13-17). Bu bölümden s. 70'deki Eski Türk yazıtları adlı bölüme kadar da Altay Dağları, Gobi Çölü, Eski Türk yazıtları ve yeni sayılabilecek Şoroon Bumbagar külliyesinde bulunan buluntular ile ilgili yüzlerce harika fotoğraf bulunmaktadır.

Albümün sayfa 70'teki Yazıtlar I bölümü Ts. Battulga tarafından yazılan "Bömbögör Yazıtı" adlı makale ile başlamaktadır (ss. 70-79). Bömbögör yazıtı, üzerinde en çok damga bulunan taş hüviyeti de taşımaktadır. Battulga, bu taş üzerinde bulunan toplam beş satırlık yazıtı okuma denemesi yapmıştır. Yazıtta Karluk ve Basmillardan bahsedilmiş olması da ayrıca değer taşımaktadır.

Eser, yine Moğolistan'daki küçük yazıtlardan olan "Darvi Yazıtı" adlı makale ile devam etmektedir (ss. 80-84). Yine Ts. Battulga'nın yazdığı bu makalede H. Perlee tarafından bulunan yazıtın yeni bir okuma denemesini yapılmıştır. Yazıt üzerine çalışan M. Şinehüü'nün yazıt üzerindeki damgaların karakter gibi yan yana dövme yöntemi ile kaya üzerine tasvir edilmesinden dolayı, bu şekillerin arkaik dönem hat sanatı olduğunu ve bu şekillerin yazı gibi okunabileceğini ile sürmesi de yazıtı ayrıca değerli kılmaktadır.

M. Rinçinhorol ve A. Batçuluun tarafından yazılan üçüncü yazı da "Moğolistan'da Bulunan Yeni Bir Yazıt: Hulsana Am Yazıtı" adını taşımaktadır (ss. 85-87). Yazıt 2015 yılında Ariyajav Batçuluun tarafından Govi-Altay aймаğında bulunmuştur. Bu bölgede nadir bulunan Türk yazıtlarından biri olan bu yazıtta araştırmacıların *tobira* şeklinde okudukları ve "Etrafında dolaş!" anlamını verdikleri tek kelime yer almaktadır.

Eserin “Yazıtlar II” bölümü Ts. Battulga tarafından yazılan “Altay Dağlarında Bulunan Eski Müzik Aleti” adlı makale ile başlamaktadır (ss. 90-101). Moğolistan’da 2008 yılında Cargalant Hayrhan adlı dağ yakınlarında bulunan bir mezarda eyer parçası, kemer tokası, süs eşyaları, bronz halka, ipke ve deri parçaları, ok ve yay takımına ait parçalar ve bir müzik aleti bulunmuştur. Üzerinde Eski Türk yazısının bulunduğu bu müzik aleti Türk kültür tarihi açısından son derece önemlidir. Alet üzerindeki yazı ile ilgili olarak Zieme, Bazılhan, Harcaubay gibi araştırmacılar da okuma denemeleri yapmıştır. Battulga, alet ile ilgili bilgileri verdikten sonra Zieme’nin okumasını vermiş ve bu alet üzerinde yazılı kelimeleri anlambilimsel olarak incelemiştir.

Eser yine Ts. Battulga’nın yazdığı “Altın Adam Yazıtı” adlı makale ile devam etmektedir (s. 102). Bu makale, Moğolistan’da 1983 yılında bulunan altın sikke üzerindeki yazı ile ilgilidir. Makaleden öğrendiğimize göre Moğolistan Devlet Bankası’nda saklanan çok ince altın sikkeyi özel izinle gören Battulga, üzerinde bulunan yazıyı da daha önce Sumiyabaatar, Klyaştomiy, Harcaubay gibi okuyanlardan daha farklı okumuştur.

Eser, M. Rinçinhorol tarafından yazılan “Moğolistan’da Bulunan Eski Türk Dönemine Ait Soğd Tarzı Gümüş Kulplu Tas” adlı makale ile devam etmektedir (ss. 108-113). Yasa dışı yollardan bulunan ve Moğolistan devleti tarafından el konulan bu gümüş tas ile ilgili olarak Rinçinhorol, Moğolistan’da yasadışı kazıların da yapıldığını; tarihi kaçakçılık olaylarının da olduğunu bildirmektedir ve bu duruma dikkat çekmektedir. Soğd tarzı bu gümüş tas üzerinde haç şekilli çiçek benzeri çizimler, dağ keçisi damgası yanında başka damgalar ve eski Türk yazısı ile yazılmış bir yazı bulunmaktadır. Rinçinhorol, bu makalede hem bu şekilleri hem de eski Türk yazısını değerlendirmiştir.

Eser, yine çok önemli gümüş bir tas üzerine Ts. Battulga tarafından yazılmış makale ile devam etmektedir (ss. 114-120): “Moğolistan’da Bulunan Gümüş Tas Tabanındaki Yazıtı”. 2010 yılında bulunan bu gümüş tas ile ilgili ilk yazıyı ve okuma denemesini T. Osawa yapmıştı. Battulga, Osawa okumasında çeşitli sorunlar olduğunu belirtmiş ve bu makalesinde yeni bir okuma denemesi yapmıştır.

“Yay Kabzasına Yapıştırılmış Kemik Üzerindeki Yazıtı” adlı makale de Ts. Battulga tarafından yazılmıştır (ss. 121-123). Bu makalede de Battulga, bir mezar içinde 2007 yılında bulunan yay kabzasına yapıştırılmış kemik üzerindeki 5 karakterlik yazı üzerinde durmuştur. Battulga, “Yay kabzasına yapıştırılmış kemik üzerindeki yazıt, o dönemde Eski Türk yazısını kağanlar, soylular, beyler dışında halkın da yaygın bir şekilde kullandığının göstergesidir.” diyerek yazıtın ayrıca önemini belirtmektedir.

Moğolistan’da 2011 yılında bulunan çatı kiremidi üzerindeki yazı ile ilgili olarak eserde yer alan “Hirgisiin Hooloy Kazısında Bulunan Çatı Kiremidi

Üzerindeki Yazıt” adlı makale de Ts. Battulga tarafından yazılmıştır (ss. 124-129). Türklere ait bu tür kiremide yazılmış yazıtlar arasında yerini alan bu yazıt da, kültür tarihi açısından değerlidir.

Eserin “Damgalar” adlı bölümü Ts. Battulga’nın “Eski Türk Kültürünün Bir Parçası Olarak Damgalar” adlı makalesi ile başlamaktadır (ss. 132-138). Bilindiği üzere bozkır halklarının kültüründe damgaların özel bir yeri vardır. Damgaların Türk kültür tarihi içindeki yeri konusunda birçok çalışma olmasına rağmen, konu hâlâ ilginç ve araştırılmaya muhtaç durumdadır. Moğolistan’ın birçok yerinde araştırma yapan Battulga, damgalar konusunda da uzmandır. Bu çalışmada da görüleceği üzere onun sahada yapmış olduğu çalışmalarla yüzlerce damga kayıt altına alınmıştır. Battulga’nın bu yazısı da damgalar konusunda önemli bilgiler veren bir çalışmadır.

Damgalar konusundaki ikinci makale “yılan Damga Üzerine” adını taşımaktadır (ss. 139-144). Azzaya Badam tarafından yazılan bu makalede yılan damgası bulunan taş ve yazıtların kimlere ait olduğu; Aşına ve Aşide sülale damgaları ve ayrıca Şamanizm çerçevesinde yılan damgaları üzerinde durulmuştur.

Bu konudaki üçüncü makale Ts. Battulga tarafından yazılmıştır: “Gurvan Mandal Bölgesinde Bulunan Kaya Üstü tasvirler, Damgalar ve Yazıtlar” (ss. 145-161). Bu makalede Battulga, Gurvan Mandal bölgesinde yer alan kaya resimleri ve Dund Mandal Yazıtı, Adag Mandal Yazıtı ve Tibetçe yazıt üzerinde durmuştur.

Ts. Battulga tarafından yazılan “Bayan-Ölgii Aymagdaki Eski Türk Dönemi Kültür Varlıkları” (ss. 162-185) adlı makalede de Bayan-Ölgiy aymağındaki Köktürk dönemine ait külliyeler, Köktürk, Uygur dönemlerine ait mezarlar, insan figürlü taşlar, kaya resimleri ve bu bölgede bulunan on iki yazıt ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Eser, “Külliyeler I” bölümü ile devam etmektedir. Bu bölümdeki yazılar Moğolistan’da son dönemde çok önemli araştırma ekipleri içinde yer almış arkeolog ve Türkolog M. Rinçinhorol tarafından yazılmıştır. Rinçinhorol, “Dongoyın Şiree Kültür Kompleksi” adlı makalede 2010 yılından başlayarak devam eden araştırmalar sonucunda Dongoyın Şiree bölgesinde bulunan ve hâlen üzerinde çalışmalar yapılan çok önemli yazıtlar ile ilgili bilgi vermektedir.

Rinçinhorol’un bu bölümde yazdığı ikinci makale “Dood Ulaan Bulag Kültür Kompleksi” adını taşımaktadır (ss. 192-195). Moğolistan’ın Zavhan aymağında bulunan bu alanda insan figürlü taş ve çeşitli balballar bulunmuştur. Mezar çevresinde yapılacak yeni araştırmalar ve kazılar sonucunda elbette başka buluntular da ortaya çıkabilecektir.

Bu konudaki üçüncü makale de “Taadagiin Övör Kompleksi” adını taşımaktadır (ss. 196-200). Rinçinhorol tarafından yazılan bu makalede de yine Zavhan

aymağında bulunan Taadag dağının yakınındaki alanda yer alan mezar kalıntılarının yanı sıra insan figürlü taşlar, balballar, kurban sunak yerleri hakkında bilgi verilmiştir.

Rinçinhorol'un yazdığı "Tamhinü Döröv Kültür Kompleksi" (ss. 201-205) adlı makalede Boroo ırmağının geçtiği ve Hun kalıntılarının da bulunduğu geniş arazi içinde yer alan mezarlar hakkında bilgi verilmiştir. Burada kültür ve sanat tarihi açısından çok önemli mezar taş levhaları bulunmuştur.

"İ-ran Kağan Mezar Kalıntısı Üzerine" (ss. 206-215) adlı makalede Rinçinhorol, Bilge Kağan külliyesi içinde bulunan ikinci mezar kalıntısından ve tarihi olaylardan yola çıkarak, bu ikinci mezarın Bilge Kağan'ın oğlu İ-ran Kağan'a ait olduğunu ileri sürmektedir.

Eserin "Külliyeler II" adlı bölümü Ts. Battulga tarafından yazılan "Eski Türk Dönemi Taş Sanatları üzerine" adlı makale ile devam etmektedir. Bu makalede Battulga, eski Türk taş sanatı çerçevesinde yaratılan insan figürlü taşlar; sunak taşları; arslan, koç ve koyun gibi hayvan heykelleri ile kaplumbağa kaideler; anıtlar, taş sütunlar ve sütun altlıkları ile heykeller üzerinde resmedilmiş çeşitli kadeh ve kaplar konusunda fikirlerini paylaşmaktadır (ss. 218-236).

Battulga'nın bu bölümde yazdığı ikinci ve eserin son makalesi "Anıtların Ayrılmaz Bir Parçası: Kaplumbağa Kaideler" adını taşımaktadır (ss. 237-244). Bu makalede Battulga, Moğolistan topraklarında bulunan on beş adet kaplumbağa kaide hakkında bilgi vermektedir.

Eser, özellikle Moğol araştırmacıların yapmış oldukları çalışmaları ve fikirleri ile birlikte bakış açılarını göstermesi açısından son derece yararlıdır. Moğolistan'da bulunan Türk anıtları ile ilgili çalışmaların artması gereklidir ve bu eser de, bu tür albüm çalışmalarının da ne kadar önemli ve faydalı olduğunun bir göstergesidir. Eserin hazırlanması ve yayımlanması sürecinde emeği geçen herkesi ve eserde yazıları bulunan akademisyenleri kutlamak gerekmektedir. Kutluğ bolzun!

Kaynakça

- Alyılmaz, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara: Kurmay.
- Alyılmaz, C. (2007). *(Kök)türk Harfli Yazıtların İzinde*. Çorum: Karam.
- Alyılmaz, C. (2015). *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi.
- Alyılmaz, C., Sertkaya, O.F. ve Ts. Battulga (2001). *Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi Albümü*. Ankara: TİKA.
- Aydın, E. (2017). *Türk Runik Bibliyografyası*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.